

IRÓNIA ÉS DÉMONOLÓGIA

Bognár Antal: *Túlélők*. Kilenc történet. Present Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1999

B E N C E E R I K A

Olyan prózaszövegeket tartalmaz Bognár Antal *Túlélők* című legújabb kötete, amelyeket a szerző a „kilenc történet” összefoglaló alcímmel határoz meg. Épp a specifikusabb műfajmegjelölés hiánya utal az írások műfaji összetettségére, bonyolult szövegvilágaikra, de a látszólag általános karakterjegyeket tartalmazó alcím irányítja figyelmünket a történetközpontú megformálásra, az elbeszélés, a beszéd, a történetmondás szövegen belüli fontosságára és a belőle fakadó szereplehetőségekre is.

Egyik recenzense találóan a démonológia tárgykörébe sorolja mindazokat a jelentéseket, amelyeket Bognár szövegei kifejeznek számunkra. Tévedés nélkül nevezhetjük őket – valamely szekundér síkon – „démonológiai tanulmányok”-nak is, hisz felismerhetővé, láthatóvá és átélhetővé válik általuk, ami a tébolyult, a sötét, az elrettentő jelenségekört idézi a világunkban. Az értékállandóság hiánya, a folytonos metamorfózis egyszersmind félelmetes és démonikus. A történet visszájára fordul, a hős kilép önköréből, szerepcsere történik, a szereplő közvetlenül formálja a történetet, teremtője létjogosultságát kérdőjelezi meg, meghasonlik önmagával: a szerzőtől és olvasóitól követeli vissza elrabolt lelkét. Egymásba olvadó, egymást feltételező alakok, alteregók araszolnak a balkáni–kelet-európai konglomerátumban, ahol történetek születnek, szövegek képződnek és terjednek. Előlépnek elmondóik, közreadóik, krónikásaik és hőseik: írók és elbeszélők, akik ugyanakkor vájt fülű hallgatók, beleérző olvasók, és maguk is szereplők: közöttük „egyszeriek”, senkik, ugyanakkor vajásokok, látók, varázslók. A „lélekvesztett” P. J. Kirschmüller halálának feltétele, hogy visszakapja elrabolt lelkét, ami úgy tűnik, „a valóságos semmi egybetételé”-vel azonos, mégis végeláthatatlanul fogalmazza beadványait a folyton „kiújuló világban”, munkaadóihoz, hatalmasságokhoz,

előjárókhoz, államokhoz, a pápához, a szerzőhöz és olvasóihoz, végül az egész emberiséghez, miközben jó okunk van feltételezni, hogy P. J. Kirschmüller lelke épp a hiábavaló – ezért szükségszerűen lélekölő – írás közben „veszett el” (*A háborgó Kirschmüller*). A kiismerhetetlenségig összezavarja a szerző gondolatmenetét egy „talált szöveg” névtelen szerzője, P[alackos] J[ános] fantomhős, aki nemcsak megvádolja, de meg is fenyegeti Öröságát, hogy szerepcserét hajtvá végre saját írásába zárva teszi lehetetlenné további (íróként való) létezését (*Talált szöveg*). A személyazonosságába „anagrammák fabrikálásával kapaszkodó” közlegény, majd obsitos Gáspár Tankréd két történetben (*Tankréd eltávozáson, Tűzszerszám a Dunában*) is elmondhatatlan történeteket helyettesítő történetek megformálása révén próbál meg nem tudomást venni a világról, amelyben ő kérlelhetetlenül ügyefogyottnak, gyávának, élehetetlennek minősül. Így ismerjük meg egy bérfelügyeltre bízott fiú és egy katonák figyelmetlensége miatt életét veszített gyermek egyggyé formált történetét, a fehér bőgre elvesztésének és első elnémulásának esetét. „Talán az elmondott történetek mind csak bóják, bennük kényszeredetten mással helyettesíti a történetmondó azt, amit elmondani, bevallani, kibeszélni nem lehet. A kimondásnak csak ilyen-olyan pótléka mindegyik” – mondja az Örösága és Próza Énje között hánykódó, a *Boldog és szomorú történetünk* című (1994) „családragény-napló”-ból is ismert elbeszélő, aki a hon elvesztésének, a „lélek kialakításának” keserű és megállíthatatlan folyamatát e kötetében, *Antropoliszi történet* című írásában is érzékletesen jeleníti meg előttünk. Legmegrendítőbbek talán Bogárnak azok az írásai, amelyek tényleg nem egyébről, mint a „semmi egybetételé”-ről tudósítanak; például arról, hogy egyszeri Kovács János jelentéktelen halála és Z. L. híres író demonstratív határmustrája történetének megformálása (*Antropoliszi történet*) egyaránt nem vált meg az egyéni szenvedéstől: „Semmi az írás. Nem odázza el senki vesztét, nem segít életben tartani, még csak nem is inti veszélyre. Nem könnyít senki, és nem kárpótol senkit azért, mert lennie kellett. Nem váltja meg őket, csak siratja. Semmi az élet.

Miért adtam tovább mégis a történetemet? Egy író tiszteletéért? Egy fantomfiguráért? Vagy hogy könnyítsek a lelkemen? Csak azért, hogy működtessem a nyelvet, ezt a vastüdőt? Mellyel nem merhet versenyezni . . .”

A túlélő című történetben Esti Kornél a mai vészterhes világgal ismerkedik meg Prikidánovics János öngyilkosjelölt élettörténetét hallgatva, amelyet az életművész Amancsics közvetít számára. Olyan világ ez, amelynek „valamely szegletén váratlan órán egyszer csak minden megtörténhet”. Az sem számít hát különösnek, hogy Esti Kornél tudomást szerez a halálos beteg Dide búcsúüzenetéről, s hogy ezt Prikidánovics, a túlélő öngyilkosjelölt és vajákos közvetíti számára, aki miközben a megváltó halált várja, „hallucinálja az utolsó

óbudai hajómalom 1929-es megállását, a Titanic elsüllyedését és Cholnoky László folyóba ugrását.”

Olyan világ ez, ahol minden megtörténhet: szerepek cserélődnek, s a deviáns agresszív küldi a „világot áldozatként is elfogadni tudó” jámborat téves csatatérre meghalni (*Az ellenség*), s ahol a démoni nemcsak tárgyiasul, tényleg életre is kel, például az idézett novella (szinopsziszvázlat) Bábujában. S persze mindehhez Kelet-Európa, háború és hidegháború, 1956 és 1991, a legújabb délszláv háborúk vérzivatarra képez életszerű kulisszát. „Kiújul a világ, nem megújul, ezt tartja P. J. Kirschmüller, s célja a világot ostromló kérelemáradattal, hogy feltételei teljesülvén, ha már megújítani nem tudja, legalább megakadályozza kiújulását . . .” Nincs ebben valami hátborzongatóan mulatságos? – teszi hozzá, kérdezi vagy talán inkább a tanulságot vonja le a kilenc történet sok-sok történetmondójának ténykedésén túl megszólaló összegezõ elbeszélõ, Óírósága maga. Nincs abban valami hátborzongató komikum, hogy valamennyi története a semmi egybetételérõl, a megváltásként felfogott halálról szól? Hátborzongató multság egyenlõ irónia és démonológia.